Jean-Paul Sartre

ŽODŽIAI

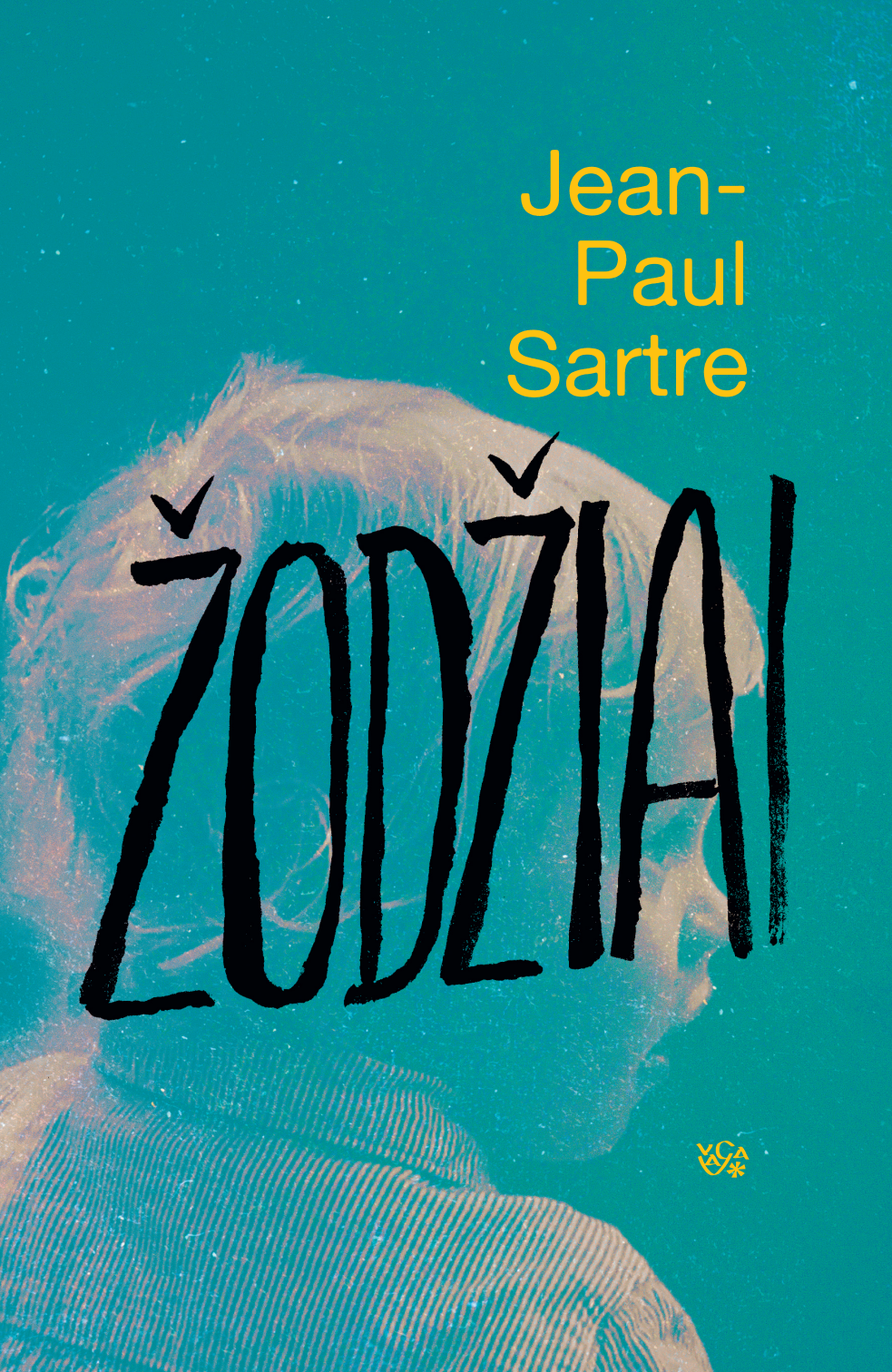

Jean-Paul Sartre

ŽODŽIAI

Iš prancūzų kalbos vertė Aldona Merkytė

VILNIUS, 2021

Versta iš
Jean-Paul Sartre
Les Mots

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Leidėjai maksimaliai stengiasi, kad žodiniai susitarimai
su autorių teisių turėtojais būtų įforminami raštu.

Kviečiame autorių teisių turėtojus atsiliepti.
Esame pasirengę įvykdyti pagrįstus jų reikalavimus.

© Editions GALLIMARD, Paris, 1964
© Vertimas į lietuvių kalbą, Aldona Merkytė, 2020
© Viršelis, Zigmas Butautis, 2021
© Leidykla VAGA, 2021
ISBN 978-5-415-02611-1

Skiriu poniai Z.

TURINYS

SKAITYTI

8

RAŠYTI

126

SKAITYTI

Apie 1850 metus Elzase vienas vaikais apsikrovęs mokytojas, nebeturėdamas kitos išeities, pasidarė krautuvininku. Tačiau šis perkrikštas nusprendė atsirevanšuoti, jeigu jis negali ugdyti protų, vienas jo sūnų ugdys sielas; šeimoje bus pastorius – būtent Šarlis. Bet Šarlis išsisuko – pabėgo iš namų paskui kažkokią cirko jojikę. Tėvas įsakė jo portretą nugręžti į sieną ir uždraudė minėti jo vardą. Kieno dabar eilė? Ogiustas nedelsdamas pasekė tėvo pavyzdžiu: atsidėjo prekybai, ir jam sekėsi. Liko ryškesnių polinkių neturintis Luji. Tėvas ėmėsi pats tvarkyti šio romaus berniuko likimą ir, daug nesvarstydamas, padarė jį pastoriumi. Luji paklusnumas vėliau pažengė taip toli, jog jis pats, savo ruožtu, davė pasauliui pastorių – Alberą Šveicerį, kurio gyvenimas žinomas visiems. O Šarlis taip ir nepavijo savo jojikės; kilnusis tėvo žestas jam uždėjo neišdildomą žymę: visą gyvenimą jis siekė kažko didaus ir nėrėsi iš kailio, smulkias aplinkybes pūsdamas ligi didelių įvykių. Kaip matome, jis nevengė šeimyninio pašaukimo, tik norėjo pasišvęsti ne tokio griežto pobūdžio dvasi-

nei veiklai, kur įžadai būtų suderinami su jojikėmis. Dėstytojo darbas pasirodė tinkamas: Šarlis nusprendė pasidaryti vokiečių kalbos mokytoju. Jis apgynė disertaciją apie Hansą Saksą, pasirinko tiesioginį metodą, kurį vėliau pasiskelbė pats sukūręs, išleido kartu su ponu Simono rimtą vadovėlį *Deutsches Lesebuch* ir kopė aukštyn: Makonas, Lijonas, Paryžius. Paryžiuje vienų išleistuvių proga jis pasakė kalbą, kuri buvo išleista specialiu leidimu. „Pone ministre, ponios, ponai, brangūs vaikai! Jūs niekad neatspėsit, apie ką aš jums kalbėsiu šiandieną! Apie muziką!“ Jis lengvai kurdavo proginius eilėraščius. Šeimos ratelyje mėgo sakyti: „Luji iš mūsų pamaldžiausias, Ogiustas turtingiausias, o aš protingiausias.“ Broliai juokdavosi, brolienės kramtydavo lūpas. Makone Šarlis Šveiceris vedė vieno advokato kataliko dukterį Luizą Gijemen. Savo povestuvinę kelionę ji prisimindavo su pasibjaurėjimu: jaunikis, dar nesibaigus vakarienei, ištempė ją iš užstalės ir įgrūdo į traukinį. Luiza, ir septyniasdešimt sulaukusi, vis dar negalėjo pamiršti, kaip kažkokios stoties bufete jie valgė porų salotas: „Šarlis susikrovė sau visus svogūnėlius, o man paliko laiškus.“ Porą savaičių jie praleido Elzase, neatsistodami nuo stalo; broliai savo tarme pasakojo vulgarius anekdotus; pastorius kartkartėmis atsigręždavo į brolienę ir iš krikščioniško gailestingumo išversdavo jai. Luiza nedelsdama pasirūpino per pažintį gydytojo pažymėjimą, kuris išvadavo ją nuo vedybinio gyvenimo pareigų ir davė teisę į ats-

kirą miegamąjį, ji skųsdavosi migrena, įprato dažnai gulinėti, nepakęsdavo triukšmo, karščiavimosi, entuziazmo – viso šiurkštaus, primityvaus ir teatrališko Šveicerių gyvenimo. Šios gyvos ir gudrios, tačiau šaltos moters galvosena buvo blaivi ir smerktina, o jos vyro – pagirtina ir miglota, bet kadangi jis buvo melagis ir lengvatikis, ji viskuo abejojo: „Jie sako, kad žemė sukasi, bet iš kurgi žino?“ Gyvendama tarp dorybingų apsimetėlių, ji ėmė nekęsti apsimetimo ir dorybių. Toji subtili realistė, patekusi į grubių spiritualistų šeimą, iš priešiškumo tapo volterininke, net neskaičiusi Voltero. Ši dailutė, apkūni, ciniška ir žaisminga moteris virto grynu neigimu, vienu antakio kilstelėjimu ar vos pastebima šypsena ji paversdavo niekais bet kokį pasipūtimą, ir ne tam, kad kiti matytų, o vien tik savo malonumui. Ją graužė visa neigiantis išdidumas ir niekinimo egoizmas. Su niekuo ji nesutikdavo – buvo pernelyg išdidi, kad kovotų dėl pirmos vietos, ir per daug ambicinga, kad pasitenkintų antrąja. „Mokėkite taip elgtis, – sakydavo ji, – kad jūsų ieškotų.“ Ir jos ieškojo: iš pradžių labai, paskui vis mažiau ir mažiau, kol pagaliau nebematydami pamiršo. Ji beveik nebesitraukdavo nuo savo fotelio ir lovos. Būdami natūralistai ir puritonai, – šių dorybių derinys ne toks jau retas, kaip daugelis mano, – Šveiceriai mėgo statesnį žodį, kuris, labai krikščioniškai paniekindamas kūną, tuo pat metu liudija apie karštą pritarimą natūralioms jo funkcijoms. Luiza mėgo užuominas. Ji skaitė vieną po kito lengvus

romaniukus ir vertino ne tiek fabulą, kiek tą permatomą rūbą, į kurį ji būdavo įvilkta: „Tai įžūlu, bet gerai parašyta, – sakydavo ji reikšmingai. – Nesigilinkite, mirtingieji!“ Ši šaltuolė moteris vos nemirė iš juoko, skaitydama Adolfo Belo *Liepsningąją merginą*. Su malonumu pasakodavo vestuvių nakties anekdotus, kurie visuomet blogai baigdavosi, vienur vyras per savo grubų nekantrumą nusukdavo žmonai sprandą į lovos galą, kitur jaunąją rasdavo ryte, pasislėpusią ant spintos, nuogą ir apstulbusią. Luiza gyveno prieblandoje; Šarlis įeidavo pas ją, praverdavo langines, uždegdavo visas lempas, ji dangstydavosi ranka akis ir dejuodavo: „Šarli, tu mane apakinsi!“ Tačiau jos protestas neperžengdavo konstitucinės opozicijos ribų: Šarlis jai kėlė baimę, nepaprastai erzino, kartais, priešingai, žadino draugiškus jausmus, ji tenorėjo vieno – kad jis jos neliestų. Bet vos jis pakeldavo balsą, ji tuojau pat jam nusileisdavo. Jis visai netikėtai padarė jai keturis vaikus: mergaitę, kuri mirė visai mažytė, du berniukus ir dar vieną mergaitę. Nežinia, iš abejingumo ar iš lojalumo jis leido auklėti juos katalikais. Netikinti Luiza iš neapykantos protestantizmui įkvėpė vaikams pamaldumą. Abudu berniukai stojo į motinos pusę; nejučia ji pasistengė, kad jie nutoltų nuo nenuramdomo tėvo. Šarlis to net nepastebėjo. Vyresnysis Žoržas pasirinko politechnikos institutą; antrasis, Emilis, tapo vokiečių kalbos mokytoju. Jisai man mįslė: žinau, kad liko nevedęs ir visais atžvilgiais sekė tėvu, nors jo ir nemylėjo. Galiausiai tėvas ir

sūnus susipyko; po to keletą kartų įspūdingai taikėsi. Emilis gyveno paslaptingai, jis dievino savo motiną ir ligi pat mirties laikėsi įpročio, nieko nepranešęs, ją slapta lankyti, apiberdavo ją bučiniais ir glamonėmis, po to imdavo kalbėti apie tėvą, iš pradžių su ironija, paskui su įtūžiu ir galų gale, trenkęs durimis, išeidavo. Man rodos, ji mylėjo jį, bet ir prisibijojo: šie du šiurkštūs ir sunkaus būdo vyrai ją vargino, ir ji labiau mėgo Žoržą, kurio niekad nebūdavo namie. Emilis numirė 1927 metais, pamišęs iš vienišumo: po jo pagalviu rado revolverį, o lagaminuose šimtą porų kiaurų kojinių ir dvidešimt porų numintų batų.

Ana Mari, jauniausioji duktė, savo vaikystę prasėdėjo ant kėdės. Ją išmokė nuobodžiauti, tiesiai sėdėti ir siūti. Mergaitė turėjo gabumų – vardan gero tono buvo nuspręsta neleisti jiems išsikeroti; ji buvo graži – pasirūpinta nuo jos tai nuslėpti. Šie kuklūs ir išdidūs buržua manė, kad grožis per brangus jų kišenei ir per žemas jų luomui. Jų nuomone, grožis tiko vien markizėms ir kekšėms. Luizos išdidumas buvo visiškai bergždžias: bijodama apsirikti, ji nepripažino netgi aiškiausiai matomų gerųjų savo vyro, vaikų, savo pačios ypatybių. Šarlis nemokėjo suprasti, kas gražu, kas ne, – jis painiojo grožį su sveikata ir nuo to laiko, kai žmona ėmė sirguliuoti, nusiraminimo ieškojo su tvirtomis, ūsuotomis ir raudonskruostėmis idealistėmis, kurios visuomet gerai jausdavosi. Po penkiasdešimties metų Ana Mari, vartydama šeimos albumą, pastebėjo, kad jos būta gražuolės.

Maždaug tuo pačiu laiku, kai Šarlis Šveiceris susitiko su Luiza Gijemen, vienas kaimo gydytojas vedė turtingo Perigoro dvarininko dukterį ir apsigyveno su ja niūrioje Tivjė miestelio gatvėje, priešais vaistinę. Rytojaus dieną po vestuvių paaiškėjo, kad uošvis neturi nė skatiko. Įširdęs gydytojas Sartras keturiasdešimt metų savo žmonai nepratarė nė žodžio. Prie stalo jis išsiversdavo su gestais, ir žmona galų gale ėmė vadinti jį „mano gyventojas“. Vis dėlto jis gulėdavo su ja ir kartkartėmis, taip pat nepratardamas nė žodžio, padarydavo ją nėščią, ji pagimdė jam du sūnus ir vieną dukterį. Šie tylos vaikai gavo Žano Batisto, Žozefo ir Elenos vardus. Elena jau nebe jauna ištekėjo už kavalerijos karininko, kuris vėliau pamišo. Žozefas, atitarnavęs zuavų pulke, anksti išėjo į atsargą ir sugrįžo pas tėvus. Specialybės jis neturėjo. Atsidūręs tarp nebyliojo tėvo ir rėksnės motinos, jis tapo miknium ir visą gyvenimą praleido bekovodamas su žodžiais. Žanas Batistas norėjo pakeliauti jūromis, todėl įstojo į jūreivystės mokyklą. 1904 metais Šerbure, būdamas jūros karininku, jau pakirstas tropinio drugio, jisai susipažino su Ana Mari Šveicer, apsuko šiai visų pamirštai ištįsusiai mergaitei galvą, vedė ją, paskubomis padarė vaiką – mane – ir pamėgino pabėgti į aną pasaulį.

Tačiau numirti ne taip jau lengva, maliarija progresavo neskubėdama, ligonis kartkartėmis net pagerėdavo. Ana Mari su atsidavimu slaugė jį, tačiau niekad neleido sau peržengti padorumo ribų ir jį pamilti.

Luiza buvo nuteikusi dukterį prieš vedybinį gyvenimą, nuo pat pirmosios vestuvių nakties tai vien begalinis kasdienis pasiaukojimas pakaitomis su nakties vulgarybėmis. Mano motina, sekdama savo motinos pavyzdžiu, pirmenybę atidavė pareigai, o ne džiaugsmams. Didelio intymumo tarp jos ir mano tėvo niekad nebuvo – nei prieš vestuves, nei po jų ir, kartais tikriausiai suglumusi, ji galvodavo, kodėl šis svetimas žmogus panoro numirti ant jos rankų. Ligonį išgabeno į vienkiemį už keleto mylių nuo Tivjė; jo tėvas dviračiu vežimaičiu kasdien atvažiuodavo sūnaus aplankyti. Nemiga ir rūpesčiai išsekino Aną Mari, jai pradingo pienas, ir mane atidavė netoliese gyvenančiai žindyvei, aš tuomet, savo ruožtu, taip pat dėjau pastangas numirti, nuo enterito, o gal ir iš kerštingumo. Dvidešimtmetė mano motina, neprityrusi ir vieniša, blaškėsi tarp dviejų nepažįstamų mirštančiųjų. Proto padiktuotos vedybos virto liga ir gedulu. O man visa tai ėjo į naudą: tais laikais motinos pačios maitindavo kūdikius, ir maitindavo ilgai, jei, mano laimei, nebūtų užgriuvusi ši dviguba agonija, nebūčiau išvengęs vėlyvo nujunkymo sunkumų. Tačiau aš buvau ligonis, ir todėl, kai mane devynių mėnesių teko nujunkyti nuo krūties, deginamas karščio ir bejėgis, aš beveik nepajutau, kaip buvo nutrauktas paskutinis saitas, jungiantis vaiką su motina. Pasinėriau į miglotą nesudėtingą haliucinacijų ir primityvių fetišų pasaulį. Tėvui mirus, mudu su Ana Mari pabudome iš bendro košmaro; aš pasveikau. Tačiau mes tapome

nesusipratimo aukomis: ji atgavo mylimą sūnų, kurio niekuomet iš tikrųjų nebuvo apleidusi, aš atsipeikėjau ant nepažįstamos moters kelių.

Neturėdama nei lėšų, nei profesijos, Ana Mari nusprendė vėl apsigyventi pas tėvus. Bet Šveiceriai jautėsi įžeisti mano tėvo įžūlios mirties: ji pernelyg buvo panaši į skyrybas. O kadangi mano motina nesugebėjo to nei pramatyti, nei išvengti, visa kaltė buvo suversta jai: ji lengvapėdiškai ištekėjusi už žmogaus, kuris nesugebėjo ilgiau pagyventi. Ištįsėlę Ariadną, grįžtančią į Medoną su kūdikiu ant rankų, visi sutiko kuo geriausiai: mano senelis, kuris jau buvo beišeinąs į pensiją, dirbo toliau, nepriekaištaudamas dukrai nė puse žodžio; net senelė – nė toji neparodė, kad džiūgauja širdyje. Dėkingumo supančiota, Ana Mari juto po gerumu slypinčią panieką, suprantama, šeimos geriau sutinka turėti dukterį našlę, negu vienišą motiną, bet ir tai tik kaip mažesniąją iš dviejų blogybių. Stengdamasi nusipelnyti atleidimo, Ana Mari netausojo savęs: visą tėvų namų ūkį iš pradžių Medone, paskui Paryžiuje laikė ant savo pečių, buvo kartu guvernantė, slaugė, ūkvedė, kompanionė ir tarnaitė, tačiau nebylaus savo motinos irzlumo taip ir neįveikė. Luizai buvo įgrisę kas rytą sudarinėti meniu ir kas vakarą tikrinti sąskaitas, tačiau ji negalėjo pakęsti, kad kas nors darytų tai už ją; kai kurių pareigų ji mielai būtų atsisakiusi, tačiau bijojo prarasti privilegijas. Ši senstanti ir ciniška moteris beturėjo vieną iliuziją – laikė save nepamainoma. Bet iliuzija išgaravo, ir

Luiza ėmė pavyduliauti dukteriai. Vargšelė Ana Mari: jeigu ji būtų sėdėjusi be darbo, ją būtų kaltinę, kad ji našta, dabar, kai ji triūsė, ją įtarė norint tapti šeimininke namuose. Vengdama pirmojo rifo, ji turėjo sukaupti visą savo narsą, antrojo – visą nuolankumą. Netrukus jaunoji našlė namuose vėl tapo nepilnamete: mergaite su dėme praeityje. Niekas jai nedraudė turėti pinigų smulkioms išlaidoms – jai tiesiog pamiršdavo jų duoti, savo drabužius ji sudėvėdavo ligi paskutinio siūlo, o seneliui nė į galvą neatėjo, kad reikėtų jai nupirkti naujų. Net ir į svečius ją leisdavo nenoromis. Kai buvusios jos draugės, daugiausia ištekėjusios moterys, kviesdavo ją pietų, tai turėdavo iš anksto prašyti senelio sutikimo ir pažadėti, kad namo ją pristatys dar prieš dešimtą. Vidury vaišių šeimininkas stojosi nuo stalo, iškviesdavo ekipažą ir lydėdavo ją namo. O tuo tarpu senelis su naktiniais marškiniais ir laikrodžiu saujoje matuodavo žingsniais savo miegamąjį. Ir kai nuaidėdavo paskutinis dešimtos valandos dūžis, jis imdavo griaudėti. Pamažu kvietimai darėsi vis retesni, o ir pačiai motinai pramogos, už kurias reikėjo taip brangiai mokėti, liko nebe malonios. Žano Batisto mirtis buvo didelis įvykis mano gyvenime: jis mano motiną vėl pavertė verge, o man suteikė laisvę.

◆

Gero tėvo nebūna – tokia jau taisyklė; ir dėl to reikia kaltinti ne vyrus, o supuvusį tėvystės ryšį. Padaryti

vaiką – labai prašau, *turėti* vaikų – kokia neteisybė! Jei mano tėvas nebūtų numiręs, jis būtų visu savo svoriu užgulęs mane ir sutraiškęs. Laimė, jis mirė anksti, minioje tarp Enėjų, nešančių ant savo pečių Anchizus, aš keliauju vienas ir neapkenčiu tų gimdytojų, kurie visą gyvenimą nematomi joja, užsėdę savo vaikams ant sprando. Aš kažkur praeityje palikau jauną numirėlį, kuris nesuskubo tapti mano tėvu, o šiandien galėtų būti mano sūnumi. Gera tai ar bloga? Nežinau. Tačiau mielu noru pasirašyčiau po vieno žinomo psichoanalitiko nuomone: aš neturiu jokio „superego".

Numirti – tai dar ne viskas: svarbu numirti laiku. Kiek vėliau aš būčiau pasijutęs kaltas; sąmoningas našlaitis kaltina save: jam atrodo, jog nepatenkinti jo buvimu tėvai pasitraukė į savo dangiškuosius apartamentus. Tuo tarpu aš buvau tiesiog laimingas: liūdna mano padėtis kitiems žadino pagarbą, teikė man solidumo; aš pats tėvo netekimą skyriau prie savo dorybių. Jis buvo toks malonus, kad numirė iš savo kaltės: senelė nuolat kartojo, jog jis išsisuko nuo savo pareigų; o senelis, teisėtai didžiavęsis Šveicerių ilgaamžiškumu, negalėjo įsivaizduoti, kad galima numirti trisdešimties metų; ši įtartina mirtis privertė jį suabejoti, ar iš viso jo žentas kada nors gyveno, ir galiausiai jį pamiršo. O man nereikėjo nė pamiršti: tylomis pasprukęs, Žanas Batistas nesiteikė su manim nė susipažinti. Net ir šiandien aš negaliu atsistebėti, jog tiek mažai apie jį težinau. O juk jis mylėjo,

norėjo gyventi, matė, jog turi mirti, – vadinasi, buvo žmogus. Tiktai niekas iš mūsų šeimos nesužadino manyje susidomėjimo tuo žmogumi. Daugelį metų ties mano lova kabojo portretas: nedidukas tyrų akių karininkas apvaliu pliku kiaušu ir dideliais ūsais; kai motina ištekėjo už antro vyro, portretas dingo. Vėliau man perėjo jam priklausiusios knygos: Le Danteko traktatas apie mokslo ateitį ir Vėberio veikalas, pavadintas *Per absoliutų idealizmą į pozityvizmą*. Žanas Batistas, kaip ir jo amžininkai, skaitė visokį šlamštą. Paraštėse radau prikeverzota neįskaitomų pastabų – negyvą pėdsaką tos trumpai plevenusios liepsnelės, kuri apie tą laiką, kai aš gimiau, buvo gyva ir plazdanti. Knygas aš pardaviau: taip mažai man terūpėjo tas miręs žmogus. Žinau apie jį tiek, kiek teko atsitiktinai nugirsti, ne daugiau, kaip apie Geležinę Kaukę ar ševaljė d'Eoną, o ir tos pačios žinios niekad neturėjo ko nors bendra su manim: net jeigu jis ir mylėjo mane, jei mane nešiojo, ar žiūrėjo į sūnų savo šviesiomis akimis, kurios šiandien jau išdūlėjusios, – niekam tat neišliko atminty, tai buvo tuščios meilės pastangos. Iš tėvo neliko net šešėlio, net žvilgsnio: kurį laiką mudu abu – jį ir mane – nešiojo ta pati žemė, štai ir viskas. Man buvo įkalta į galvą, kad esu ne numirėlio sūnus, o stebuklo kūdikis. Čia, be jokios abejonės, glūdi mano neapsakomo lengvapėdiškumo šaknys. Aš nesu vadas ir netrokštu juo tapti. Įsakinėti ir klausyti – lygiai tas pat. Pats valdingiausias viršininkas įsakinėja kito vardu, kanonizuoto parazito –

savo tėvo – vardu, ir perduoda abstrakčią smurtinę valią, kuri jam pačiam yra primesta. Per visą savo gyvenimą nesu niekam nieko įsakęs, nebent tik juokdamasis ar norėdamas kitiems padaryti juoko; manęs nekamuoja valdžios troškimo piktžaizdė, nes manęs neišmokė klausyti.

O ko gi aš turėjau klausyti? Man rodo jauną milžinę ir sako, jog tai mano motina. O aš pats ją linkęs laikyti vyresniąja seserim. Aiškiai matau, jog ši mergelė, gyvenanti kitų priežiūroje ir visų nuolankiai klausanti, turi man tarnauti. Aš ją myliu, bet kaip man ją gerbti, jei niekas kitas jos negerbia? Mūsų bute trys kambariai, vienas – senelio, antras – senelės, o trečias – „vaikų“. „Vaikai“ – tai mudu su motina: abu nepilnamečiai ir abu išlaikytiniai. Tačiau visas dėmesys tik man vienam. *Mano* kambaryje stovi mergaitės lova. Joje mergaitė miega viena ir pabunda skaisti; aš dar nepramerkęs akių, o ji jau bėga į vonią nusimaudyti; grįžta visiškai apsirengusi: nejaugi ji būtų galėjusi mane pagimdyti? Ji pasipasakoja man savo bėdas, aš jos klausausi su užuojauta: vėliau aš ją vesiu, kad galėčiau globoti. Prižadu jai, kad niekam neleisiu jos skriausti ir visa savo jauna įtaka tarnausiu jai. Bet nejaugi aš galiu jos klausyti? Maldaujamas iš gerumo jai nusileidžiu. O be to, ji niekuomet man ir neįsakinėja: lyg tarp kitko nupasakoja, ką aš netrukus padarysiu, ir pagiria mane už tai. „Mano mažytis bus toks geras, protingas ir leis įlašinti į nosytę vaistų.“ Ir aš leidžiuos įviliojamas į šių jaukių pranašavimų spąstus.

Dar liko patriarchas: jis buvo toks panašus į Dievą Tėvą, jog žmonės dažnai net apsirikdavo. Kartą jis įėjo į bažnyčią pro zakristiją, o kunigas tuo tarpu grasino atšalėliams dangaus rūstybe: „Dievas yra čia! Jis mato jus!“ Staiga parapijonys išvydo pro sakyklą į juos žiūrintį didelį barzdotą senį, ir visi išbėgiojo. O kartais, kaip pasakoja senelis, jie puldavo prieš jį ant kelių. Seneliui tokie apsireiškimai ėmė patikti. 1914 metų rugsėjį jis pasirodė žmonėms viename Arkašono kine. Mudu su motina sėdėjom balkone ir staiga išgirdome senelio balsą, reikalaujantį šviesos, aplinkui jį kažkokie kiti ponai vaizdavo angelus ir šaukė: „Pergalė! Pergalė!“ Dievas užlipo ant scenos ir perskaitė pranešimą apie pergalę prie Marnos. Kai jo barzda dar tebebuvo juoda, jis vaizduodavo Jehovą, ir aš įtariu, kad Emilis mirė per jį, žinoma, netiesiogiai. Šis Rūstybės Dievas troško savo sūnų kraujo. Tačiau aš atsiradau į jo gyvenimo pabaigą, kai barzda buvo žila, nuo tabako pageltusi, ir tėvo vaidmuo jau atsibodęs. Jei būčiau buvęs jo sūnus, esu tikras, kad jis nebūtų atsispyręs pagundai mane pavergti – tiesiog iš įpratimo. Mano laimė, kad priklausiau numirėliui. Buvau niekieno žemė – senelis galėjo manim naudotis, tačiau aš jam nepriklausiau, buvau jo „džiaugsmas“, nes jis troško, kad jo gyvenimo pabaiga būtų džiaugsminga; jis nusprendė laikyti mane ypatinga likimo malone, veltui gauta dovana, kurios visuomet galima atsisakyti. Ko gi jis būtų galėjęs iš manęs reikalauti? Vien tik faktas, kad aš esu, jam buvo

didžiausia laimė. Jis buvo Meilės dievas su Dievo Tėvo barzda ir Dievo Sūnaus širdimi. Uždėdavo rankas man ant galvos, ir aš jausdavau viršugalviu jo delno šilumą, o jis iš susigraudinimo drebančiu balsu vadindavo mane mažuliu, ir šaltos jo akys drėkdavo nuo ašarų. Visi sakydavo: „Dėl to vaikigalio jis visai pamišo!“ Mane jis dievino – tai buvo aišku. Bet ar mylėjo? Man sunku spręsti, ar toks viešai demonstruojamas jausmas nuoširdus, ar dirbtinis: neatrodė, kad būtų buvęs labai prisirišęs prie kitų savo vaikaičių; tiesa, jis matydavo juos retai, ir jiems jo nereikėjo. Tuo tarpu aš visiškai priklausiau nuo jo: jis garbino manyje savo kilniaširdiškumą.

Atvirai kalbant, jo pažiūra į kilnumą buvo nelabai nuosaiki: mat, jis, XIX amžiaus vaikas, kaip ir daugelis kitų, kaip pats Viktoras Hugo, tarėsi esąs Viktoras Hugo. Mano nuomone, šis gražus ilgabarzdis žmogus, visuomet galvojantis apie naują savo vaidmenį, kaip ir girtuoklis, be paliovos galvojantis apie naują išgėrimą, buvo auka dviejų naujų technikos išradimų: fotografavimo meno ir meno būti seneliu. Jo laimė ir kartu nelaimė, jis buvo fotogeniškas, mūsų namuose visos sienos buvo nukabinėtos jo fotografijomis, o kadangi tuo metu momentalių nuotraukų dar nedarydavo, jis pamėgo pozavimą ir gyvuosius paveikslus; dėl menkiausios priežasties sustodavo, sustingdavo, suakmenėdavo: jis iš galvos kraustėsi dėl šių trumpučių amžinybės akimirkų, kai pavirsdavo savo paties statula. Dėl tokio gyvųjų paveikslų pamėgimo

jis mano atminty išliko vien kaip sustingęs projekcinės lempos paveikslas: aš sėdžiu miške ant išvirtusio kamieno, man penkeri metai; Šarlis Šveiceris su panama, šviesiu flaneliniu kostiumu juodais dryžiais, balto piko liemene, su laikrodžio grandinėlės ruožu, ant raištelio kabo pensnė; senelis pasilenkia prie manęs, iškelia pirštą su auksiniu žiedu ir kalba. Aplinkui tamsu ir drėgna, tiktai šviečia senelio barzda: mat aureolę jis nešioja ant smakro. Aš nežinau, ką jis sakė: pernelyg stengiausi klausyti, todėl nieko negirdėjau. Manau, kad šis senas Imperijos respublikonas man aiškino piliečio pareigas ir pasakojo buržuazijos istoriją: viešpatavo kadaise karaliai, imperatoriai, jie buvo labai blogi; žmonės juos išvijo, ir viskas ėmė klotis kuo puikiausiai. Vakarais, kai išeidavome į kelią jo pasitikti ir pasipildavo iš funikulieriaus keleivių minia, mes jį tuojau pat pastebėdavome dėl aukšto ūgio ir baletmeisterio eisenos.

Dar iš tolo, vos tik mus pastebėjęs, senelis paklusdavo nematomo fotografo nurodymams ir „nutaisydavo pozą“: barzdą atkišdavo, visas išsitempdavo, kulnis suglausdavo, krūtinę išpūsdavo, rankas plačiai išskėsdavo. Tai pamatęs, aš kiek palinkdavau į priekį ir apmirdavau, tartum bėgikas prieš pat startą ar paukštelis, turintis tuojau pat išlėkti iš aparato. Valandėlę mes taip stovėdavome vienas priešais kitą – graži Saksonijos porceliano grupė; paskui aš pasileisdavau bėgti – berniukas su vaisiais ir gėlėmis, su savo senelio laime – ir, dėdamasis užduseęs,

įsikniaubdavau į jo kelius, o jis pakeldavo mane nuo žemės, išmesdavo ant ištiestų rankų aukštyn ir vėl prispausdavo prie krūtinės, šnibždėdamas: „Tu mano turtas!“ Tai būdavo antroji figūra, turinti didelį pasisekimą praeivių tarpe. Mes vaidindavome nesibaigiančią komediją iš daugybės įvairiausių skečų: būdavo ten ir flirto, ir lengvų nesutarimų, geraširdiško erzinimosi ir atlaidaus pabarimo, meilės nesusipratimų, švelnaus slapukavimo ir aistros; mes prasimanydavome savo meilei kliūčių, kad paskui galėtume džiaugtis jas nugalėję. Kartais aš ko nors užsispirdavau, tačiau net ir užgaidos nenustelbdavo mano nepaprasto jautrumo; kaip ir tinka seneliui, jis rodė kilnią, nuoširdžią tuštybę ir aklą neapdairumą – visas Viktoro Hugo rekomenduojamas neleistinas silpnybes. Jei motina ir senelė mane būtų nubaudusios ir palikusios vien tik su duona ir vandeniu, senelis būtų nešęs man uogienę; tačiau užguitoms moterims tai nė į galvą neateidavo. Be to, aš buvau geras vaikutis: mano vaidmuo taip man patiko, kad visai neketinau jo atsižadėti. Iš tikrųjų, skubotas tėvo pasišalinimas apdovanojo mane labai nežymiu „Edipo kompleksu“ jokio „superego“, sutinku, tačiau ir jokio agresyvumo. Motina pilnutinai priklausė man, niekas neginčijo mano teisės ramiai ją turėti: aš nežinojau, kas yra prievarta ir neapykanta, buvau apsaugotas nuo karčios pavydo patirties. Niekad neatsitrenkęs į aštrius tikrovės kampus, iš pradžių maniau ją esant linksmą ir atlaidžią. Prieš ką gi tad ga-

lėjau maištauti? Niekuomet kieno nors kito užgaidos nesikėsino į mano laisvę.

Aš klusniai leidžiuosi apaunamas batais, man lašina vaistus į nosį, šukuoja plaukus, mane prausia, aprengia ir nurengia, šluosto ir pusto; nieko nėra malonesnio, kaip vaidinti gerą vaiką. Aš niekad neverkiu, beveik nesijuokiu, netriukšmauju; kai buvau ketverių, mane kartą nutvėrė sūdant uogienę – greičiausiai, dariau tai iš meilės mokslui, o ne iš blogos valios; šiaip ar taip, tai vienintelis nusikaltimas, kurį atsimenu. Sekmadieniais mūsų damos eina į bažnyčią pasiklausyti geros muzikos, garsaus vargonininko. Nei viena, nei antra religijos nepraktikuoja, tačiau kitų pamaldumas jas nuteikia muzikinei ekstazei: kol gaudžia tokata, jos tiki Dievą. Šios dvasinio pakilimo valandėlės man yra pačios saldžiausios: aplinkui visi tarytum miega – pats laikas rodyti, ką moku, ir aš, atsiklaupęs ant suolelio, pasiverčiu statula, nesujudinu nė piršto; žiūriu tiesiai priešais save nemirksėdamas, kol per skruostus ima riedėti ašaros. Turiu, žinoma, titaniškai kovoti, nes nutirpusias kojas daigo smulkutės adatėlės, tačiau esu tikras, kad nugalėsiu, ir taip pasitikiu savo tvirtumu, jog drąsiai žadinu sau pačius nuodėmingiausius norus, kad paskui pajusčiau malonumą juos atmesti: o kas, jei dabar pašokčiau ir surikčiau: „Bum bum!“ Arba, užlipęs ant kolonos, nusišlapinčiau į švęstą vandenį? Kai po šių bauginančių vizijų susilaukiu motinos pagyrimo, jis dar labiau pradžiugina mane. Be to, aš apgaudinėju

save: deduosi esąs pavojuje, kad tik dar didesnė būtų garbė, o iš tikrųjų tie visi gundymai nė vieną akimirką neapsuka man galvos – aš pernelyg bijau skandalo; jeigu ir noriu ką nustebinti, tai tik savo dorybėmis. Šios lengvos pergalės įtikina mane, jog iš prigimties esu geras; man tereikia nesipriešinti savo polinkiams, ir esu apiberiamas pagyrimais. Blogi norai bei mintys, jei kartais ir pasireiškia, kyla iš išorės; vos tik įsibrovę į mano vidų, jie ima silpti, blankti: aš – blogiui nepalanki dirva. Esu doras iš pamėgimo pozuoti, ir man niekad nereikia nei stengtis, nei prievartauti savęs: aš kuriu. Turiu karališką laisvę, tartum aktorius, pavergęs publiką ir tobulinąs savo vaidmenį. Manim žavisi, vadinasi, esu žavingas. Paprasčiausias dalykas – juk pasaulis taip puikiai sutvarkytas. Man sako, kad esu gražus, ir aš tikiu. Jau kuris laikas į dešinę akį įsimetė giedravalkis, ir nuo jo ateity aš liksiu vienaakis ir žvairas, bet kol kas dar nežymu. Mane visą laiką fotografuoja, o paskui motina nuotraukas retušuoja spalvotais pieštukais. Viena tų nuotraukų išliko: aš joje šviesiaplaukis, garbanotas, skruostai rausvi, apvalūs, žvilgsnyje meili pagarba įsigalėjusiai tvarkai, papūstose lūputėse – veidmainingas išdidumas: žinau, ko esu vertas.

Aš geros prigimties, tačiau to dar maža: reikia, kad būčiau pranašas, nes vaikų lūpomis byloja tiesa. Jie tebėra artimi gamtai, vėjas ir jūra jų broliai: klausytis mokanti ausis jų čiauškėjime gali išgirsti daug miglotų pamokymų. Seneliui kitados teko plaukti su

Anri Bergsonu per Ženevos ežerą. „Mano susižavėjimui nebuvo ribų, – pasakojo jis. – Aš negalėjau atsigrožėti spindinčiomis bangų keteromis ir vandens raibuliavimu. Tuo tarpu Bergsonas sėdėjo ant lagamino ir žiūrėjo į valties dugną sau po kojomis.“ Iš to kelionės epizodo senelis padarė išvadą, kad poetinis mąstymas geriau, negu filosofija. Ir jis mąstė, stebindamas mane: išsitiesęs šezlonge, su alaus stiklu po ranka, žiūrėdavo, kaip aš lakstau ir straksiu po sodą, ieškodavo mano padrikame tauškėjime išminties ir jos rasdavo. Vėliau aš pasijuokiau iš tos jo manijos, o dabar gailiuosi, tai buvo mirties artėjimo ženklas. Ekstaze Šarlis norėjo nugalėti baimę. Jis žavėjosi manimi, kaip puikiu žemės kūriniu, stengdamasis įtikinti save, jog viskas yra gerai, netgi mūsų varganas galas. Visur – kalnų viršūnėse, jūros bangose, tarp žvaigždžių, mano jaunos gyvybės šaltinyje – jis ieškojo gamtos, besiruošiančios pasiimti jį atgal į save, trokšdamas ją apglėbti visą ir su viskuo sutikti, net ir su kapo duobe, kuri jau vėrėsi. Mano lūpomis jam bylojo ne Tiesa, o *jo* paties mirtis. Nieko stebėtino, jei pirmųjų mano vaikystės metų laimė turėjo gedulo skonį: juk laisvę man suteikė viena mirtis, atėjusi pačiu laiku, o visų palankumą – kita, seniai laukiama. Bet juk kiekvienas žino, kad pitijų pranašystės eina iš ano pasaulio ir visi vaikai yra mirties veidrodžiai.

Be to, mano seneliui labai patikdavo erzinti savo sūnus. Visą gyvenimą šis baisus tėvas juos engė; jie pirštų galais įeina į kabinetą ir atranda jį klūpantį

priešais varvanosį. Sprogti galima iš piktumo! Kartais kovoje vaikai ir seniai dažnai veikia sutartinai: vieni pranašauja, kiti juos aiškina. Gamta kalba, o patirtis komentuoja: vidurinei kartai belieka tik vykdyti. Jei nėra vaiko, gali laikyti pudelį. Praeitais metais šunų kapinėse, skaitydamas antkapiuose graudulingą panegiriką, atpažinau savo senelio posakius: šunys moka mylėti, jie jautresni už žmones, ištikimesni, jie taktiški, turi neklaidingą instinktą, kuris leidžia pažinti gėrį, atskirti geruosius nuo blogųjų. „Polonijau, – šaukė viena sielvartaujanti šeimininkė, – tu geresnis, negu aš: tu nebūtum likęs gyventi po mano mirties, o aš gyvenu." Su manim kartu ėjo vienas mano draugas amerikietis: netekęs kantrybės, jisai spyrė cementiniam šuniui ir nuskėlė ausį. Aš jį suprantu, kas *per daug* myli vaikus arba gyvulius, myli juos žmonių sąskaita.

Taigi aš – ateities pudelis. Aš pranašauju. Plepu kaip vaikas, mano žodžiai įsimenami, vėliau kartojami man, aš vėl šneku panašius dalykus. Kartais kalbu kaip suaugęs: įsigudrinau, lyg niekur nieko, „senauti". Tokie postringavimai – poemos; jų receptas paprastas: reikia tiktai, nieko nepaisant, aklai, kaip pakliuvo, skolintis ištisus sakinius iš suaugusiųjų, paskui dėlioti juos, kaip užėjo ant seilės, ir kartoti, nesistengiant suprasti. Trumpai tariant, aš pranašauju, tikra to žodžio prasme, o kiekvienas išsiaiškina kaip patinka. Mano širdies gilumoje gimsta Gėris, o mano jaunos Sąmonės miglose – Tiesa. Gėriuosi aš

savimi nedvejodamas: mano gestuose ir žodžiuose, pasirodo, slypi kažkas, ko aš nesuvokiu, tačiau suaugusiems tas stačiai krinta į akis. Bet jau tiek to! Aš jiems mielai teiksiu tą subtilų malonumą, nors man pačiam jis ir neprieinamas. Mano paikiojimas darosi panašus į kilnumą: kažkokie vargšai žmonės kentėjo, kad neturi vaikų; susigraudinęs, pagautas altruizmo, aš išnirau iš nebūties ir įsikūnijau vaikystėje, kad jiems atrodytų, jog turi sūnų. Motina ir senelė dažnai skatina mane kartoti didžiojo gailestingumo aktą, kurio dėka aš atsiradau šiame pasauly, jos pataikauja Šarlio Šveicerio įnoriams, jo teatrinių efektų pamėgimui, ruošia jam siurprizus. Paslepia mane už kokio baldo, aš tūnau nekvėpuodamas, moterys išeina iš kambario arba apsimeta mane pamiršusios, aš išnykstu. Įeina senelis, išvargęs ir paniuręs, toks, koks būtų, jei aš negyvenčiau pasauly; ūmai aš iššoku iš savo slėptuvės – teikiuosi užgimti; senelis mane pastebi, įsitraukia į žaidimą, pragiedrėja, kelia rankas į dangų, aš esu – ir jam nebereikia didesnės laimės. Žodžiu, padovanoju save; aš visuomet ir visur dovanoju save; dovanoju viską: vos tiktai kur praveriu duris, tuojau pat kaip senelis, pagalvoju, jog visus nustebinau savo pasirodymu. Pastatau ką nors iš kaladėlių ar smėlio bandelę iškepu ir tuojau pat šaukiu visa gerkle: kas nors būtinai atbėga ir stebisi; dar vieną padariau laimingą. Valgymas, miegas ir atsargumo priemonės prieš blogus orus – tai svarbiausios pramogos ir svarbiausi įsipareigojimai mano gyvenimo rituale.

Kai valgau, visi mane stebi kaip karalių; ir jei valgau *su apetitu,* girdžiu pagyrimus; net senelė, ir ta šaukia: „Koks jis protingas, kad taip išalko!“

Aš be paliovos kuriu save: esu ir tas, kuris dovanoja, ir tas, kurį dovanoja. Jei gyventų tėvas, aš žinočiau savo teises ir pareigas; o dabar – jis miręs, ir man apie jas nieko neteko girdėti: aš neturiu teisių, kadangi mane gaubia meilė; neturiu nė pareigų, nes viską darau iš meilės. Vienintelis įsipareigojimas – patikti; viskas parodai. Kas per kilniaširdiškumo puota mūsų šeimoje: senelis man duoda pragyvenimą, o aš jam – laimę; mano motina aukojasi visiems. Kai šiandien pagalvoju, vien jos pasiaukojimas man atrodo tikras; tačiau tuomet buvom linkę apie tai nekalbėti. Šiaip ar taip, mūsų gyvenimas tėra ceremonijų virtinė, ir mes visą laiką praleidžiame, vieni kitiems berodydami pagarbą. Aš stebiu vyresniuosius su sąlyga, kad jie mane garbintų; esu nuoširdus, atviras, švelnus kaip mergaitė. Nieko blogo negalvoju, pasitikiu žmonėmis: visi yra geri, nes visi patenkinti. Visuomenė man atrodo kaip griežta nuopelnų ir įtakos hierarchija. Tie, kurie yra kopėčių viršuje, visa, ką turi, atiduoda tiems, kurie yra žemiau jų. Tačiau aš neturiu jokio noro užimti aukščiausiąją pakopą: žinau, kad ji rezervuota griežtiems, geros valios žmonėms, kurių dėka viešpatauja tvarka. Aš tupiu ant mažytės šoninės kartelės, netoli jų, o spindesys nuo manęs sklinda ligi pat kopėčių viršaus ir ligi apačios. Žodžiu, laikausi kuo atokiau nuo pasaulietinės val-

džios: nei apačioj, nei viršuj, nei kur kitur. Būdamas dvasininko vaikaitis, aš jau nuo pat vaikystės pasižymėjau paveldėtomis ypatybėmis; esu pateptasis, kaip ir bažnyčios kunigaikščiai, ir turiu kunigiško linksmumo. Su žemesniais elgiuosi kaip su lygiais: švento melo dėka padariau juos laimingus, tačiau reikia, kad jie nors kiek tuo tikėtų. Su savo aukle, laiškininku ir kalaite aš kalbuosi kantriai, nekeldamas balso. Šiame tvarkingame pasaulyje yra vargšų. Yra taip pat avinėlių penkiomis kojomis, Siamo dvynių, traukinių katastrofų: ir niekas dėl šių anomalijų nekaltas. Dori vargšai nežino, kad jų paskirtis – duoti progos mūsų kilniaširdiškumui pasireikšti. Tie vargšai nedrąsūs, jie slankioja patvoriais; aš išbėgu, įspaudžiu jiems į delną pinigėlį, o svarbiausia nusišypsau jiems kaip lygiems. Pažiūrėti jie atrodo kvaili, ir man nemalonu juos liesti, tačiau prisiverčiu, juk tai savęs išbandymas; o be to, reikia, kad jie mane mylėtų, toji meilė puoš jų gyvenimą. Žinau, kad jie neturi pačių reikalingiausių daiktų, ir man malonu būti jiems prabangos dalyku. Pagaliau, kad ir kiek jie skurstų, niekada nekentės tiek, kiek mano senelis: kai jis buvo mažas, keldavosi dar neišaušus ir patamsy rengdavosi, o žiemą, norėdamas nusiprausti, turėdavo pirma pramušti ąsotyje ledą. Laimė, nuo to laiko viskas pasikeitė. Mano senelis tiki pažanga, aš taip pat – tai tas ilgas ir status kelias, kuris veda prie manęs.

...pažinęs pasaulį per žodžius, aš dar ilgai laikiau žodžius pasauliu. Egzistuoti – reiškė turėti kur nors begalinėse žodžio lentelėse tam tikrą, nustatytą pavadinimą; rašyti – reiškė graviruoti jose naujas būtybes arba – ir tai buvo mano atkakliausioji iliuzija – gaudyti daiktus gyvais sakinių spąstais; jei aš išradingai suraizgysiu žodžius, daiktas įsipainios tarp ženklų ir bus mano.

Jeanas Paulis Sartre'as (1905–1980) – garsus XX amžiaus filosofas ir rašytojas, egzistencializmo filosofijos kūrėjas ir atstovas. Kūrybinio kelio pradžioje skaitytojų dėmesį patraukė taupia, būties pagrindus apmąstančia proza, vėlesniuose kūriniuose plėtojo moralės, humanizmo, absurdo, gyvenimo prasmės, laisvės ir maišto temas.

Autobiografinėje apysakoje „Žodžiai“ J. P. Sartre'as aprašo pirmojo savo gyvenimo dešimtmečio paveikslą – žavų, jaudinantį ir kiek liūdną. Gimęs knygų mylėtojų šeimoje, augintas našlės motinos ir mylinčių senelių, jis nuo mažumės skvarbiai tyrė būties ir buities detales; apmąstė kalbos, žodžio ir knygų reikšmę žmogiškajai patirčiai.

ISBN 978-5-415-02611-1
9 785415 026111
www.vaga.lt